

МВС України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ШЛЯХ УКРАЇНИ ДО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

*Матеріали
науково-практичної конференції
11 квітня 2009 року*

Видавництво
Харківського національного університету внутрішніх справ
Харків 2009

УДК 343.9:330 (477)

ББК 67.9 (4УКР)6111.331.6я431+65.9(4УКР) – 98я431

Е45

*Друкується відповідно до розпорядження ректора
Харківського національного університету внутрішніх справ
№ 14 від 21 січня 2009 р.*

Організаційний комітет: **канд. пед. наук** Ключко А. М., **канд. техн. наук, доцент** Петрова І. А., **канд. екон. наук** Гончарова В. О., **Копаниця О. В.**, **Потопальський В. С.**, **канд. філософ. наук** Форостовець С. В., **канд. юрид. наук, доцент** Литвинов О. М., **Тяпкін А. С.**, **канд. екон. наук, доцент** Лукін В. О.

Е45 Шлях України до економічної безпеки: Мат-ли наук.-практ. конф. Харків, 11 квітня 2009 р.) – Харків: ХНУВС, 2009. – 324 с.

Збірник містить тези доповідей, які присвячені проблемам економічної безпеки України та оприлюднені під час проведення науково-практичної конференції «Шлях України до економічної безпеки», яка відбулася 11 квітня 2009 року у Харківському національному університеті внутрішніх справ.

Для науковців, працівників правоохоронних органів, державних службовців.

Статті друкуються в авторській редакції.

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори та їх керівники.

ББК 67.9 (4УКР)6111.331.6я431+65.9(4УКР) – 98я431

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2009

Н. Ф. ВОЙТОВИЧ,

*викладач УПППМ УМВС України
в Житомирській області*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Світовий досвід, а також досвід діяльності вітчизняних правоохоронних органів останнього десятиріччя з попередження, припинення й розкриття злочинів свідчить про те, що саме завдяки оперативно-розшуковій діяльності (далі – ОРД) розкривається понад 85% злочинів, а в таких сферах, як господарська діяльність, службова діяльність, громадська безпека, обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів цей відсоток значно більший. Майже всі злочини, вчинені організованими групами, розкриваються лише завдяки ОРД. Отже, оперативно – розшукова діяльність є важливою формою боротьби зі злочинністю. Як складова частина загальної діяльності органів внутрішніх справ, органів безпеки, прикордонних військ та управління державної охорони оперативно – розшукова діяльність має державно – правовий характер, під час якої необхідно дотримуватися основних принципів права. В зв'язку з чим, дотримання прав та свобод людини і громадянина як принцип ОРД викликає необхідність виконання правового режиму отримання, перевірки і використання оперативно – розшукової інформації.

Правову основу проведення ОРД становлять Конституція України, Кримінальний та Кримінально – процесуальний кодекси України, закони України «Про міліцію», «Про оперативно – розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», інші закони, міжнародні угоди, учасником яких є Україна, а також підзаконні акти, що регулюють відносини у сфері боротьби зі злочинністю, працівники оперативних підрозділів мають дотримуватися принципів, викладених перш за все в законодавчих та інших правових актах щодо різних процедур отримання, перевірки, обробки та використання оперативно – розшукової інформації, для виконання поставлених перед ними завдань, а саме:

- документування протиправних дій осіб для запобігання правопорушенням та їх припинення;
- виявлення і розкриття злочинів;
- розшук осіб, які їх вчинили;
- розшук осіб, які переховуються від органів розслідування, ухиляються від відбування кримінального покарання.

Результатами ОРД є різні відомості (дані, інформація) про обставини вчинення злочину і осіб, причетних до нього, отримані оперативно – розшуковим шляхом у рамках конкретної справи оперативного обліку і

зафіксовані в оперативно – службових матеріалах і матеріальних носіях: рапортах оперативного працівника, що проводив ОРЗ; актах (протоколах) про застосування ОТЗ; у матеріалах фото –, кіно –, звуко –, відеозапису, отриманих при проведенні ОТЗ тощо.

На жаль, законодавством процедура надання матеріалів ОТД у розпорядження слідчого, прокурора, суду не конкретизована. Головна вимога при проведенні оперативно – технічного документування – дотримання законності, інакше ця інформація не буде мати доказового значення.

Докази визнаються такими, що одержані незаконним шляхом, тоді, коли їх збирання здійснено з порушенням гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина; встановленого кримінально – процесуальним законодавством порядку; не уповноваженою на це особою; за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами, що тягне за собою порушення прав і свобод людини і громадянина.

Проведення ОТД пов'язане з істотним обмеженням конституційних прав, свобод і законних інтересів людини. Конституція України передбачає випадки, коли конституційні права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені:

- проникнення до житла чи до іншого володіння особи за вмотивованим рішенням суду (ст. 30 Конституції України);

- передбачені законом випадки порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо (ст. 31 Конституції України);

- передбачені Конституцією України випадки втручання в особисте життя, збирання, зберігання, використання та поширення інформації про особу без її згоди у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини (ч. 1, 2 ст. 32 Конституції України).

Серед способів збирання фактичних даних як доказової інформації найбільш питому вагу мають:

- акти (протоколи) негласних контрольних закупок товарів і продукції, контрольованих поставок наркотичних засобів, зброї та інших предметів контрабанди, оперативних закупок наркотиків та інших заборонених до обігу речовин;

- пояснення, довідки, рапорти, заяви потерпілого, які отримані в результаті зашифрованого або гласного розвідувального опитування громадян про відомі їм факти протиправних діянь або осіб, які готують чи вчинюють злочини;

- акти, копії документів, рапорти, що отримані в результаті зашифрованої чи негласної участі оперативного працівника або особи, яка співробітничав з ним, у перевірці фінансово – господарської діяльності підприємств, установ і організацій та окремих осіб;

- документи, звіти та інша інформація, яка конфіденційно отримана від негласних працівників про протиправну діяльність посадових осіб підприємств, установ, організацій, а також про спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів;

– оперативно – розшукові документи про зашифроване відвідування або негласне проникнення в жилі приміщення громадян, матеріали візуального спостереження, відео –, кінозйомки обставин і події злочину, що в подальшому можуть стати доказами;

– протоколи, акти, матеріали зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших оперативно – технічних засобів отримання інформації;

– протоколи, акти, копії, фотографії телеграфно – поштових відправлень, що контролювались оперативними підрозділами;

– зведення, фотознімки, матеріали відеозапису служби кримінального пошуку, що отримані в результаті візуального спостереження, оперативної установки та інших спеціальних заходів щодо протиправної діяльності розроблюваних осіб;

– агентурна та інша інформація, отримана від осіб, які негласно проникли до злочинної групи з метою документування злочинних дій, збору доказової інформації;

– інформація, отримана за винагороду про злочини, що плануються, готуються або вчинені;

– дані оперативних обліків та такі, що отримані від інформаційних банків інших установ і організацій.

Проведення необхідних ОРЗ з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили, згідно зі статтями 103, 104 КПК України, є правовою підставою для застосування технічних засобів. Проте законодавець не обумовлює форми їх використання.

Згідно з п. 10 ст. 11 Закону «Про міліцію», їй надається право здійснювати на підставах і в порядку, встановленому законом, гласні та негласні оперативно – розшукові заходи, фото –, кіно –, відеозйомку і звукозапис, прослуховування телефонних розмов з метою розкриття злочинів.

Сьогодні оперативно – технічні підрозділи УВС, УБОЗ, СБУ у своїй роботі керуються підзаконними актами, що детально регламентують порядок використання, тактичні прийоми й особливості застосування тих чи інших технічних засобів. Але рядовий оперативний працівник повинен мати і рекомендації щодо правомірного їх застосування, процесуального оформлення та зразки відповідних документів. У випадку непередбаченого викриття сторонньою особою застосування ОТЗ, санкціонованого належним чином, оперативному працівнику має бути гарантовано законодавчо закріплений захист від свавілля свого керівництва.

Крім цього, існує проблема введення (легалізації) матеріалів, отриманих за допомогою технічних засобів, у кримінальний процес. Ще законодавчо не визначена процедура визнання цих матеріалів речовими доказами. Обмеження, що існують на проведення ОРЗ із використанням технічних засобів, не чіткі; не передбачено механізму незалежного контролю за дотриманням законності при проведенні ОТД. Все це заважає ефективному застосуванню технічних засобів та проведенню ОТД на рівні досягнень і рекомендацій світової практики боротьби зі злочинністю у рамках міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Видання підзаконних нормативних актів не сприяє ефективності та дієвості

захисту прав і свобод людини і громадянина тому, що створюються вони під кутом зору вузьковідомчих інтересів.

Гарантування прав людини – одна з актуальних проблем сьогодення, адже захист прав і свобод людини та громадянина є конституційно – правовим й міжнародним обов'язком сучасної держави. Ступінь забезпечення прав і свобод особистості індивідуалізує кожну державу. На сучасному етапі, жодна країна, вирішуючи внутрішні або глобальні проблеми людства, не може оминати увагою такі тенденції щодо гуманізації суспільства. Отже, й Україна, долучаючись до світових і європейських стандартів у сфері гарантування прав особи й особистості, актуалізує забезпечення та мінімізацію обмеження таких прав, як право на життя, особисту недоторканність, таємницю кореспонденції, недоторканість житла, захист честі, гідності та ділової репутації.

Правовий захист життя, здоров'я, свободи, особистої недоторканості, честі, гідності передбачений законодавством, та реалізацією цих прав, які є правами природними, невідчужуваними, абсолютними, невіддільними від особистості, підставою виникнення яких є, власне, факт народження людини.

Інформаційна недоторканість приватного життя передбачає встановлення правил збирання й обігу персональних даних. Право на приватність інформації персонального характеру забезпечує правовий зв'язок між особою та відомостями про неї, які можуть залишатися після контакту людини з навколишнім світом. Кожна людина бажає контролювати обіг інформації персонального характеру, що безпосередньо пов'язано з такими категоріями, як честь, гідність, репутація.

Комунікаційна приватність означає безпеку та приватність поштових відправлень, телефонних розмов, електронних повідомлень тощо. З метою реалізації конституційного права щодо таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної й іншої кореспонденції людина укладає договір про надання послуг з підприємствами зв'язку. В результаті укладання таких договорів виникають певні права й обов'язки, зокрема право на таємницю зазначених відправлень. За розголошення інформації, що є об'єктом таємниці листування, телефонних розмов, поштово – телеграфної й іншої кореспонденції, винні особи притягуються до відповідальності згідно з чинним законодавством. З цього випливає, що законом забороняється виїмка, огляд поштової кореспонденції та документальних повідомлень, отримання будь – яких довідок про неї, контролювання технічних каналів зв'язку, зокрема прослуховування телефонних переговорів.

Однак, з правом особи на приватність конкурують інтереси національної та громадської безпеки, економічного добробуту держави, запобігання злочинам, захисту здоров'я та моралі, захисту прав і свобод інших людей. «Правова конкуренція інтересів особи, що полягає у захисті приватності інформації персонального характеру, – з одного боку, і суспільства – в обробці персональних даних, – з іншого, покладає на державу зобов'язання щодо визначення, встановлення та підтримання балансу цих інтересів».

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено право оперативних підрозділів на: знімання інформації з каналів зв'язку, застосування інших засобів отримання інформації; контролювання шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно – поштових відправлень. Отже,

проведення оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами яка може порушити право людини на приватність інформації, не допускається без достатніх підстав, тобто без наявності достатньої інформації, отриманої і встановленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових засобів.

Слід зазначити, що гарантії законності при здійсненні зняття інформації з каналів зв'язку недостатні (не контролюється кількість дозволів та необхідність здійснення прослуховування; особи, стосовно яких здійснювалися такі заходи, не знають про це, отже, не можуть оскаржити такі дії; у дозволах не вказуються кінцеві терміни прослуховування тощо).

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» з метою гарантування законності при проникненні до житла громадянина без його згоди передбачено, що негласне проникнення до житла має винятковий і тимчасовий характер, здійснюється тільки оперативними підрозділами за наявності оперативно-розшукової справи та рішення суду.

Однак громадяни не вважають себе повною мірою інформованими та захищеними від втручання у сферу приватного життя. Громадяни скаржаться на незаконні обшуки, прослуховування, затримання, візуальне спостереження тощо. Отже, цілковитого гарантування та дотримання прав і свобод людини та громадянина під час проведення оперативно – розшукової діяльності ще немає. Причиною цього є недоторканість норм оперативно-розшукового законодавства.

У чинних нормативно-правових актах, що регламентують проведення, оперативно-розшукової діяльності, нечітко сформульовані умови, обсяг і способи втручання у приватне життя людини, а також гарантії законності здійснення оперативно-розшукових заходів, забезпечення відшкодування завданої шкоди.

Оперативно-розшукове законодавство потребує вдосконалення та оновлення, щоб зобов'язання поновити порушені права та відшкодувати шкоду були не декларативними, а дієвими. Тоді правоохоронні органи України асоціюватиметься у суспільстві із структурою, що захищає права людини.